

همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی در ایران و چگونگی بهبود آن

دکتر حمیدرضا آراسته*
استادیار مؤسسه پژوهش و
برنامه‌ریزی آموزش عالی

چکیده

دانشگاهها در کشورهای در حال توسعه و پیشرفته به طور فزاینده‌ای برای بین‌المللی کردن آموزش عالی فعالیت می‌کنند. از این رو، کم‌توجهی به شناسایی رهیافتهای نوین برای بین‌المللی کردن آموزش عالی در ایران غیرعادی به نظر می‌رسد. بهبود کیفیت آموزش عالی در ایران مستلزم گسترش سطح همکاری‌های علمی بین‌المللی است.

در این مقاله ابتدا وضعیت کنونی همکاری‌های علمی ایران، به ویژه اعزام دانشجویان به خارج از کشور، فرصتهای مطالعاتی و همکاری‌های بین‌دانشگاهی بررسی و سپس، با استفاده از تحلیل محتوا، اسناد و گزارشهای مربوط به سیاستها و اشکال همکاری‌های بین‌المللی در برخی از کشورهای در حال توسعه به همراه مصاحبه‌ها تجزیه و تحلیل شده است که نتیجه آن شناسایی هشت سیاست و روش کلیدی است. افزون بر این، با توجه به تفاوت‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی، مصاحبه‌های عمیقی با متخصصان ارتباطات بین‌المللی در باره سیاستها و روشها در کشورهای در حال توسعه و کاربرد آن در ایران انجام شد. در پایان، یافته‌ها و پیشنهادهایی برای بهبود همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی در ایران ارائه شده است.

کلیدواژه‌گان: همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی، ایران، بهبود آموزش عالی، اعزام دانشجویان و کشورهای در حال توسعه.

Higher Education International Collaboration in Iran and How to Improve It

Dr. Hamidreza Arasteh
Institute for Research and
Planning in Higher Education

Universities in the developing countries have become increasingly active in international cooperation programs. It seems extraordinary that so little attention is being devoted to generating new approaches to internationalization of higher education in Iran. Ameliorating the quality of

* پست الکترونیکی : hrarasteh@irphe.ir

higher education require universities to expand their levels of international academic cooperation.

This article first looks at the present status of Iran's international academic collaboration, particularly in sending students abroad, sabbatical leaves and interuniversity cooperation. Then, by using content analysis, policies and practices of international collaboration in some developing countries were analyzed. This procedure resulted in identification of eight main policies and practices. In addition, because of cultural, political and social differences, in-depth interviews were conducted with experts in international relations about the policies and practices in developing countries and their applications in Iran. At last, the article offers its findings and some suggestions for improvement of international cooperation in higher education.

Keywords: International Higher Education Cooperation, Iran, Higher Education Improvement, Sending Students Abroad and Developing Countries.

مقدمه

به طور کلی، آموزش و پرورش شالوده توسعه اقتصادی و اجتماعی را تشکیل می‌دهد (رومنو^۱، ۲۰۰۳). توسعه اقتصاد مبتنی بر دانش و فناوری‌های نوین در کشورهای در حال توسعه و پیشرفته در اولیتی خاص قرار گرفته است (اوزگا^۲، ۲۰۰۶؛ کیتاگاوا^۳، ۲۰۰۵) و هیچ ملتی نمی‌تواند خود را در رشته‌های مختلف علمی بی‌نیاز از دیگر ملتها بداند. هرچه توسعه کشور کمتر باشد، تشکیل مراکز تحقیقاتی و ارتباط آنها با مراکز تحقیقاتی سایر کشورها ضروری‌تر به نظر می‌رسد. بر اساس سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی، ایران باید جایگاه اول اقتصادی و علمی را تا ۱۹ سال آینده در بین کشورهای همسایه، خاورمیانه و آسیای میانه کسب کند و این امر بدون داشتن همکاری‌های علمی با سایر کشورها به منظور ارتقای کیفیت نیروهای انسانی ناممکن است.

اکثر مشکلاتی که جوامع با آنها روبه رو هستند، جنبه بین‌المللی پیدا کرده‌اند. زمانی دانشگاهها می‌توانند مشکل‌گشا باشند که آموزش و پژوهش در آنها از کیفیت مطلوبی

۱. Romeo

۲. Ozga

۳. Kitagawa

برخوردار باشد. یکی از روشهایی که دانشگاههای کشورهای در حال توسعه می‌توانند برای بهبود کیفیت به کار برند، برقراری ارتباطات بین‌المللی است. بین‌المللی کردن آموزش عالی مکانیزمی برای اصلاحات در آن است (دیویتا و کیس^۴، ۲۰۰۳). لذا، ارتباطات بین‌المللی در آموزش عالی به میزان چشمگیری در میان کشورها رشد کرده و این موضوع با توجه به فرایندهای کنونی فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات بیش از پیش مشهود و امری بدیهی است. دانشگاهها و مراکز آموزش عالی در نوآوری، سازگاری با محیط و تحولات اجتماعی، هماهنگی با نیازهای اجتماعی، برنامه‌ریزی، مدیریت و رهبری این تحولات نقش مهمی ایفا می‌کنند. دانشگاهها در کشورهای پیشرفته، هم‌اکنون به مکانی برای حل مشکلات اقتصادی و بهبود آن در کنار شناخت دانش تبدیل شده‌اند. برای مثال، کشورهای عضو اتحادیه اروپا در نظر دارند تا سال ۲۰۱۰، اقتصادی مبتنی بر دانش و رقابتی در جهان داشته باشند (لابی^۵، ۲۰۰۵). از این رو، ۴۵ کشور شامل ۲۵ کشور عضو اتحادیه اروپا و کشورهای اروپای شرقی مانند ارمنستان، اوکراین، گرجستان و آذربایجان بیانیه بولونیا را با تأکید بر تسهیل در مبادلات استاد و دانشجو، ایجاد برنامه‌های مشترک تحصیلی، استانداردسازی و تضمین کیفیت امضا کرده‌اند. این بیانیه یکی از فعالیتهای موفق همکاری‌های بین‌المللی در آموزش عالی است که فیگل^۶ (۲۰۰۶) از آن به عنوان مهم‌ترین انقلاب آموزش عالی اروپا در یک قرن اخیر یاد می‌کند. افزون بر این، کشورهای توسعه یافته در پی افزایش تعداد دانشجویان خارجی خود هستند. دانشجویان خارجی موجبات تحکیم آموزش عالی در این‌گونه کشورها و همچنین، پیشرفت اقتصادی را فراهم می‌کنند. برای مثال، دانشجویان خارجی در سال ۲۰۰۴، بیش از ۱۳ میلیارد دلار به اقتصاد و درآمد ایالات متحده کمک کرده‌اند (مک کرمک^۷، ۲۰۰۵).

براساس آخرین آمار، بیش از یک میلیون دانشجوی خارجی در کشورهای ایالات متحده (۵۶۵۰۳۹)، استرالیا (۱۵۱۷۹۸)، کانادا (۱۰۵۵۹۸) و انگلستان (۳۰۰۰۵۰) به تحصیل اشتغال داشته‌اند (مک کرمک، ۲۰۰۵). شایان ذکر است که ادامه تحصیل دانشجویان

۴ . Devita & Case

۵ . Labi

۶ . Figel

۷ . McCormak

کشورهای پیشرفته در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. برای مثال، براساس گزارش درهای باز^۸ که هر ساله از سوی مؤسسه آموزش و پرورش بین‌المللی^۹ (۲۰۰۵) منتشر می‌شود، شمار دانشجویان آمریکایی که در خارج از کشور خود به تحصیل اشتغال دارند، با ۹/۶ درصد افزایش به ۱۹۱۳۲۱ نفر در سال ۲۰۰۴ رسیده است که از این میان، ۳۲۲۳۷ نفر در انگلستان، ۲۱۹۲۲ نفر در ایتالیا، ۲۰۰۸۰ نفر در اسپانیا، ۴۷۳۷ نفر در چین، ۳۷۰۷ نفر در ژاپن، ۲۱۴۸ نفر در کوبا و ۲۱۳۵ نفر در شیلی به تحصیل اشتغال داشته‌اند. هدف از این مقاله بررسی وضعیت همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی در ایران و ارائه پیشنهادهایی برای بهبود آن است.

ارتباطات بین‌المللی آموزش عالی در ایران

اعزام دانشجویان . ارتباطات بین‌المللی آموزش عالی در ایران از سال ۱۱۹۰ با اعزام پنج دانشجوی به انگلستان آغاز شد. اما نقطه عطف فعالیت‌های بین‌المللی آموزشی در ایران با تأسیس دارالفنون در سال ۱۲۲۶ شکل گرفت. امیرکبیر به اعزام دانشجویان و محصلان به خارج از کشور علاقه چندانی نداشت. وی چاره کار را در ایجاد مدرسه‌ای در داخل کشور و استفاده از مدرسان خارجی، به ویژه کشورهای که مقاصد و مطامع استعماری آنان نسبت به کشورهای دیگر کم‌رنگ‌تر بود، می‌دید. دارالفنون به تقلید از پلی‌تکنیک‌های اروپایی ایجاد شد (دولت‌آبادی، ۱۳۶۲). هدف امیرکبیر از ایجاد دارالفنون بیشتر برطرف کردن احتیاجات نظامی بود و این مدرسه بدون شک، منشأ تحول فکری، علمی و ادبی مهمی در ایران شد که باید آن را پایه تعلیمات عالی جدید در ایران و محل تربیت بزرگ‌ترین رجال فرهنگی دوره قاجاریه نامید (حکمت، ۱۳۴۰). پس از اعزام گروهی ۴۲ نفره از دانش‌آموختگان دارالفنون، وقفه‌ای ۵۰ ساله در امر اعزام دانشجویان تا زمان پیروزی انقلاب مشروطه ایجاد شد که این امر ناشی از بروز مسائل و مشکلاتی بود که از مهم‌ترین آنها می‌توان به عدم تطابق و همخوانی ارزشهای فرهنگی غرب و ارزشهای بومی و دینی در ایران اشاره کرد. پس از انقلاب مشروطه نیز اعزام

^۸ . Open Doors

^۹ . Institute of International Education

دانشجو به خارج از کشور به عنوان یگانه روش ارتباط بین‌المللی علمی انتخاب شد. برای مثال، در سال ۱۲۹۰ دولت ۳۰ نفر را برای تحصیل به کشور فرانسه اعزام کرد. در دوره رضاشاه دگرگونی بسیار در امر اعزام دانشجو به خارج از کشور ایجاد شد و در سال ۱۳۰۷ قانونی در خصوص اعزام دانشجو از تصویب مجلس شورای ملی گذشت که بر اساس آن، هر سال ۱۰۰ نفر از دانشجویان به مدت ۶ سال به خارج اعزام شوند.

پس از تأسیس دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳، اعزام دانشجو به خارج از میان کسانی که رتبه‌های اول و دوم را در دانشگاه تهران و سایر دانشگاهها کسب می‌کردند، صورت پذیرفت. همچنین، ارگانها و نهادهای دولتی نیز تعدادی از نیروهای انسانی خود را به خارج اعزام کردند. در سال ۱۳۳۹، مقرر شد که علاوه بر رتبه‌های اول دانشکده‌های دانشگاهها که با هزینه دولت به خارج از کشور اعزام می‌شدند، برای آن دسته از افرادی که مایل بودند با هزینه شخصی خود در خارج تحصیل کنند نیز تسهیلاتی فراهم شود (حکمت، ۱۳۴۰). از میان ۱۶ هزار دانشجویی که در سال ۱۳۴۶ در خارج از کشور تحصیل می‌کردند، فقط ۳۵۰ نفر با هزینه دولت و ۴۲۶ نفر با کمک هزینه دولت و بیش از ۱۵۰۰۰ نفر با هزینه شخصی به این امر مبادرت می‌ورزیدند. در فاصله سالهای ۵۲ - ۱۳۴۷، ۳۰ هزار نفر برای ادامه تحصیل به خارج از کشور اعزام شدند و تا سال ۱۳۵۷ بیش از ۱۰۰ هزار نفر با ویزای دانشجویی در خارج از کشور به تحصیل اشتغال داشتند (حاضری، ۱۳۷۲) که از این میان، حدود ۲۰۰۰ نفر بورسیه وزارت علوم بودند. در سال تحصیلی ۱۹۷۹-۸۰ تعداد دانشجویان ایرانی دارای ویزای دانشجویی در ایالات متحده ۵۱۳۱۰ نفر بود (مؤسسه آموزش و پرورش بین‌المللی، ۱۹۸۱). در همین سال، ۲۲ درصد از جمعیت ۲۵۰۰۰۰ نفری دانشجویان خارجی در ایالات متحده ایرانی بودند.

شایان ذکر است که تا دهه ۱۳۲۰، اکثر دانشجویان ایرانی به دلیل روابط حسنه ایران با فرانسه به این کشور اعزام می‌شدند. با اینکه نفوذ و حضور گسترده انگلستان در ایران در زمان رضاخان نسبت به سایر کشورها بیشتر بود، اما بیشتر دانشجویان به فرانسه اعزام می‌شدند که این امر به دلیل رواج تدریس به زبان فرانسه در دوره‌های متوسطه، در دارالفنون و تا حدودی در دانشگاه تهران بود. با روی کار آمدن محمدرضا شاه تحرکات انگلستان قبل از کودتای ۲۸ مرداد و پس از آن، تحرکات ایالات متحده و روابط حسنه دو کشور، راه را برای ادامه تحصیل

تعداد زیادی از دانشجویان در آمریکا و انگلستان باز کرد. البته، به دلیل ارتباطات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران و آلمان در دوره رضاشاه، این کشور تا قبل از پیروزی انقلاب پس از آمریکا و انگلستان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بود.

در سال ۱۳۵۸، حدود ۱۱۰۰ نفر به خارج از کشور اعزام شدند که از این تعداد ۷۰۰ نفر به هندوستان و بقیه به سایر کشورها اعزام شدند. تعداد دانشجویان اعزامی به خارج در فاصله سالهای ۶۵ - ۱۳۶۱ حدود ۸۰۰ نفر بود که با هزینه دولت به خارج از کشور فرستاده شدند. در این میان، ۲۶۰ نفر به انگلستان، ۲۰۹ نفر به رومانی و ۱۱۲ نفر به آمریکا اعزام شدند (حاضری، ۱۳۷۲).

بر اساس گزارش غیر رسمی اداره کل بourses وزارت علوم، در سال ۱۳۶۵ حدود ۲۴۰ نفر، در سال ۱۳۶۶ حدود ۱۹۰ نفر و در سال ۶۷ حدود ۱۶۵ نفر به خارج اعزام شدند. در مجموع، از سال ۷۰-۱۳۶۵ بالغ بر ۱۵۰۰ نفر، از سال ۷۵ - ۱۳۷۰، ۲۱۵۴ نفر و از سال ۸۰ - ۱۳۷۵، ۱۵۴۰ نفر بورسیه برای تحصیل به خارج از کشور اعزام شدند. بنا به گزارش اداره کل بourses، تعداد دانشجویان اعزامی در مقطع دکتری ۱۱۳۶ نفر بوده است (معاونت دانشجویی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۴). افزون بر این، بین سالهای ۸۴ - ۱۳۸۱ تعداد ۷۳۶ نفر نیز با هزینه شخصی به خارج از کشور اعزام شدند.

فرصتهای مطالعاتی. یکی دیگر از سیاستهای کشور برای بهره‌برداری از دستاوردهای علمی، اعزام محدود دانشجویان و اعضای هیئت علمی به خارج از کشور با عنوان فرصتهای مطالعاتی است. برای مثال، در سال ۱۳۸۳ حدود ۲۲۰ نفر از دانشجویان داخل برای دوره‌های تحقیقاتی کوتاه مدت اعزام شده‌اند. فرصتهای مطالعاتی اعضای هیئت علمی دانشگاهها و مراکز آموزش عالی سالانه به ۳۰۰-۲۰۰ نفر از آنها اعطا می‌شود. در سال ۱۳۸۱، حدود ۲۰۵ نفر و در سال ۱۳۸۲، حدود ۳۵۰ نفر از اعضای هیئت علمی برای فرصت مطالعاتی به خارج از کشور اعزام شدند (معاونت دانشجویی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۴).

همکاری‌های بین‌دانشگاهی. یکی از مکانیزمهای بین‌المللی کردن آموزش عالی ایجاد شبکه همکاری‌های بین‌المللی است (تیترا^۱، ۲۰۰۴). این همکاری‌ها محورهای مختلفی را در بر

می‌گیرد که از آن میان، می‌توان به برنامه‌های درسی مشترک اشاره کرد. برنامه‌های درسی شالوده‌فعالتهای دانشگاهی را تشکیل می‌دهند و به منظور ارتقای کیفیت دانشگاهها ابتدا باید در برنامه‌های درسی بازنگری شود. گروههای آموزشی در کشورهای پیشرفته از سابقه‌ای طولانی در تدوین برنامه‌های درسی برخوردارند و همکاری با آنها به آموزش عالی کشورهای در حال توسعه کمک خواهد کرد. اگر این همکاری‌ها به طور مستمر ادامه یابد و در نهایت، به تأسیس دوره‌های مشترک بین گروههای آموزشی بینجامد، منافع بسیاری را برای ارتقای سطح فعالیتهای گروههای آموزشی ایران در بر خواهد داشت.

بر اساس گزارشهای موجود در دفتر شورای گسترش آموزش عالی، ارتباطات بین‌المللی دانشگاهها با دانشگاههای خارجی بسیار محدود است. همکاری‌های علمی - بین‌المللی نظام آموزش عالی کشور از سال ۷۹ تاکنون حاکی از آن است که در مقطع کارشناسی ۱۱ دانشگاه کشور با ۱۲ دانشگاه خارجی در ۱۳ رشته همکاری داشته‌اند که ۹ رشته در زمینه مهندسی و ۴ رشته در زمینه علوم انسانی بوده است؛ در مقطع کارشناسی ارشد ۱۱ دانشگاه با ۱۴ دانشگاه خارجی در ۲۱ رشته همکاری داشته‌اند که ۱۴ رشته در زمینه مهندسی و ۷ رشته در زمینه علوم انسانی بوده است؛ در مقطع دکتری نیز ۱۲ دانشگاه با ۱۴ دانشگاه خارجی در ۱۵ رشته همکاری داشته‌اند که ۷ رشته در زمینه مهندسی، ۵ رشته در زمینه علوم انسانی، ۲ رشته در زمینه علوم پایه و ۱ رشته در زمینه هنر بوده است.

روش

برای انجام دادن این مطالعه، ابتدا به سایتهای اینترنتی متولیان آموزش عالی کشورهای در حال توسعه شامل اندونزی، تایلند، چین، مالزی، تایوان، کره جنوبی، هندوستان، مکزیک، ترکیه، برزیل و پاکستان که بالاترین تعداد دانشجویان را در آمریکا و اروپا دارند، مراجعه شد، اما در این سایتهای اطلاعات مورد نیاز در خصوص اعزام دانشجو و سیاستهای اتخاذ شده در زمینه ارتباطات بین‌المللی موجود نبود. سپس، اسناد، سیاستهای اتخاذ شده، گزارشهای رسانه‌ای و اخبار روزنامه‌ها در بانکهای اطلاعاتی و سایتهای اینترنتی جستجو شدند. همچنین، از کشورهای یاد شده درخواست شد تا سیاستهای اتخاذ شده و اطلاعاتی درباره ارتباطات

بین‌المللی آموزش عالی کشورشان را ارسال کنند که اطلاعات محدودی برای محقق ارسال شد. نتیجه جمع‌آوری اطلاعات، مطالعات انجام شده و گزارشها (رسمی و رسانه‌ای) در حدود ۱۸۰۰ صفحه بود. کدگذاری و دسته‌بندی اطلاعات بر اساس رهنمودهای استرنلر^{۱۱} (۲۰۰۶)، پرسینگ^{۱۲} (۲۰۰۲) و نیز هانی و همکاران^{۱۳} (۱۹۹۸) انجام شد. سیاستهای اتخاذ شده در زمینه ارتباطات بین‌المللی بررسی و فهرستی از واژگان مربوط به تحقیق با محوریت بهره‌برداری از تجربه‌های موفق کشورهای در حال توسعه در ارتباطات بین‌المللی و ارائه پیشنهادهایی برای کشور تهیه شد. تحلیل سیاستها در دو بخش تحلیل سیاستهای تدوین شده در ارتباطات بین‌المللی آموزش عالی و سیاستهای اجرا شده بررسی شد. اگر چه ممکن است سیاستها در کشوری به قانون تبدیل شود، اما یافتن سندهایی نظیر گزارشهای رسانه‌ای، مقاله‌های علمی و گزارشهای رسمی و ... به منظور نشان دادن اجرایی شدن سیاستها و میزان موفقیت آنها امری ضروری است. از این رو، محقق پس از شناسایی سیاستهای اتخاذ شده به دنبال سرنخهایی مبنی بر اجرایی شدن آنها بود. برای شناسایی سیاستها و روشهای عملی از تحلیل محتوا استفاده شد. تحلیل محتوا روشی کیفی و نظام‌مند به منظور خلاصه‌کردن اسناد در دسته‌های مختلف بر اساس دستورالعمل‌های روشهای کدگذاری است (ویر^{۱۴}، ۱۹۹۰). تحلیل محتوا روشی مفید برای کشف و تفسیر رفتار افراد، گروهها و سازمانهاست (ویر، ۱۹۹۰). این روش امکان بررسی نظام‌مند اسناد را برای پژوهشگر فراهم کرد. پس از تحلیل محتوا ۲۰ سیاست کلی شناسایی شد. در این میان، دغدغه اصلی محقق کارایی این سیاستها در کشور به دلیل تفاوت‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بود. از این رو، مقرر شد برای ارائه پیشنهادها عملی در کنار اقدامات انجام شده تمهیدات دیگری نیز صورت پذیرد. روش مناسب برای انجام دادن این کار، مصاحبه و مشورت با متخصصان و سیاستگذاران ارتباطات بین‌المللی آموزش عالی بود. در این میان، ۷ نفر ایرانی واجد شرایط انتخاب شدند. مصاحبه‌ها به صورت نیمه سازمان یافته در باره روشهای اتخاذ شده از سوی سایر کشورهای در حال توسعه و کاربرد آنها برای ارتقای روابط

۱۱ . Sternler

۱۲ . Pershing

۱۳ . Hanev & etal.

۱۴ . Weber

بین‌المللی آموزش عالی کشور بود که در این میان، هشت سیاست کاربردی و روش کلیدی برای ایران شناسایی شد.

یافته‌ها

تقویت اعزام دانشجویان. هم‌اکنون بیش از دو میلیون نفر دانشجوی خارجی در کشورهای مختلف به تحصیل مشغول هستند. پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۲۵ این تعداد به ۸ میلیون نفر افزایش یابد (آلباخ^{۱۵}، ۲۰۰۴).

تجربه‌های تحصیل در خارج از کشور در افزایش کیفیت آموزش عالی کشورها تأثیر بسزایی دارد و فارغ‌التحصیلان خارج از کشور در اداره امور علمی کشورشان نقش مهمی ایفا می‌کنند. اعزام دانشجویان به خارج از کشور به ویژه در مقاطع تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری به عنوان راهبردی برای ارتقای نیروی انسانی دانشگاهها و مراکز آموزش عالی کشورهاست. حتی کشورهای پیشرفته جهان نیز خود را بی‌نیاز از اعزام دانشجویان به خارج از کشور نمی‌دانند و اعزام دانشجویان به خارج از کشور را در اولویت خاص خود قرار داده‌اند.

در ایران، راه‌اندازی دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری به راهبرد اصلی برای تأمین هیئت‌علمی تبدیل شده است. در بسیاری از موارد، این دوره‌ها با داشتن حداقل شرایط راه‌اندازی شده و دانشجویان از داشتن منابع لازم برای تحقیق و فراگیری محروم‌اند. نتیجه این سیاست تربیت افرادی است که پس از فارغ‌التحصیلی با حداقل مهارت وارد بازار کار می‌شوند و مسلماً این گونه افراد توانایی لازم را برای انجام دادن مسئولیت خود نخواهند داشت.

تعداد ۶۲۸۷ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاهها با مرتبه علمی استادیار به بالا از فارغ‌التحصیلان خارج از کشورند که بیش از ۹۰ درصد آنان در طول ۱۲ سال آینده بازنشسته خواهند شد. متأسفانه، در حال حاضر دانشگاههای کشور نیز توانایی تربیت کادر هیئت علمی مناسب در اکثر رشته‌های تحصیلی را ندارند. بنابراین، در صورت تداوم سیاست کنونی اعزام دانشجویان به خارج از کشور، دانشگاهها در ۱۲ سال آینده با بحران شدید کمبود اعضای هیئت علمی توانا روبه‌رو خواهند شد. شایان ذکر است که از میان ۲۱۴۴ نفر عضو هیئت علمی با

مرتبه دانشجویی و ۱۰۳۷ نفر با مرتبه استادی در دانشگاه‌های دولتی، به ترتیب ۱۲۷۲ نفر و ۸۰۵ نفر فارغ التحصیل خارج از کشورند (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۳).

با توجه به سیاست تمرکززدایی در آموزش عالی کشور و تلاش به منظور اعطای استقلال بیشتر به دانشگاهها، شایسته است اعزام دانشجوی به خارج از کشور توسط مراکز آموزش عالی انجام شود. البته، این سیاست زمانی با موفقیت همراه خواهد بود که با حمایت‌های مالی دولت همراه باشد. گفتنی است که اعزام دانشجوی به روش سنتی نیز نیاز به بازنگری دارد. پیشنهاد می‌شود که دانشگاه‌های پیشرو کشور با یک یا چند دانشگاه، کنسرسیوم‌هایی را در حوزه‌های مطالعاتی و رشته‌های تحصیلی داشته باشند. این توافقنامه‌ها معمولاً کاهش هزینه‌ی ثبت‌نام دانشجویان را به همراه خواهند داشت. راه‌اندازی دوره‌های دکترای مشترک - که دانشجویان برخی از دروس خود را در دانشگاه طرف کنسرسیوم بگذرانند و مدرک تحصیلی مشترک دریافت کنند - یکی از روشهای مفید در این زمینه است. اگر اعزام دانشجوی با محوریت دانشگاهها و از طریق قراردادهای بین دانشگاهی و با تمهیدات لازم برای بازگشت دانشجویان به کشور صورت پذیرد، تعداد اندکی دانشجوی به خارج از کشور مهاجرت خواهند کرد و کیفیت اعضای هیئت علمی دانشگاهها و نیروهای انسانی در بخشهای دیگر ارتقا خواهد یافت. در این میان، نقش وزارت امور خارجه در این زمینه از طریق مذاکرات اولیه برای ایجاد کنسرسیوم‌های بین دانشگاهی و در اولویت قرار دادن آن در سیاستهای خارجی و ارتباط با کشورهای پیشرفته بسیار مهم است.

لژوم گسترش و تقویت زبان انگلیسی. هم اکنون زبان انگلیسی به عنوان اصلی‌ترین زبان علمی دنیا محسوب می‌شود. تسلط بر زبان انگلیسی به ابزاری مهم برای موفقیت در زندگی تبدیل شده است (ماتسوشیگ^{۱۶}، ۲۰۰۲).

گرچه دانشجویان ایرانی به طور نسبی از دوره‌ی راهنمایی با زبان انگلیسی آشنا می‌شوند و نظام آموزش عالی نیز تسلط واژگانی و دستوری را برای موفقیت دانشجویان در کنکور مدنظر قرار داده است، اما میزان تسلط دانشجویان به زبان انگلیسی حکایت از آن دارد که آنان توانایی‌های لازم را برای ایجاد ارتباطات بین‌المللی ندارند. هم اکنون زبان انگلیسی زبان حاکم

بر ارتباطات علمی بین‌المللی و بانکهای اطلاعاتی و به ویژه اینترنت است. بسیاری از دانشگاهها در کشورهای پیشرفته با بهره‌گیری از اینترنت هر چه بیشتر بین‌المللی کردن آموزش عالی را در دستور کار خود قرار داده و دروس و رشته‌های بسیاری را برای دانشجویان خارجی طراحی و ارائه کرده‌اند. افرادی در ایجاد این ارتباطات موفق‌ترند که به این زبان تسلط بیشتری داشته باشند. برنامه‌های درسی و روشهای آموزشی زبان خارجی که تاکنون در سطح آموزش و پرورش و آموزش عالی از آن بهره گرفته شده است، پاسخگوی نیازهای دانشجویان و دانش‌آموختگان نیست و باید در این برنامه‌ها تجدیدنظر شود. بنابراین، بازنگری در برنامه‌های درسی زبان انگلیسی و در اولویت قرار دادن آن در آموزشهای مقاطع مختلف برای ایجاد ارتباطات بین‌المللی امری ضروری است. در عصر کنونی، حضور مناسب در مجامع بین‌المللی بدون تسلط بر زبان دوم بین‌المللی، به خصوص زبان انگلیسی که زبان اصلی ارتباطی دنیا محسوب می‌شود، ناممکن است.

بین‌المللی کردن برنامه‌های درسی. هم اکنون که تدوین برنامه‌های درسی به دانشگاهها واگذار شده است، موضوع آشنایی با فرهنگها، بهره‌گیری از تجربه‌های سایر کشورها، دعوت از استادان خارجی، ایجاد کنسرسیوم‌های رشته‌ای و دانشگاهی، اعزام کوتاه مدت دانشجویان تحصیلات تکمیلی به خارج از کشور و راه‌اندازی دوره‌های مشترک با دانشگاههای معتبر، هر یک به نوبه خود می‌تواند مهارتهای شناختی و تخصصی دانشجویان و اعضای هیئت علمی را ارتقا بخشد. در این میان، پدیده جهانی شدن اهمیت آشنایی هرچه بیشتر با فرهنگها، سنتها، مذاهب و اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی سایر کشورها را بیش از پیش نمایان ساخته است. یکی از دلایل گنجاندن زبان خارجی در برنامه‌های درسی مقاطع مختلف تحصیلی، آشنایی دانش‌آموزان و دانشجویان با فرهنگها، مردم و ساختارهای کشورهای دیگر است تا آنها بتوانند مهارتهای لازم برای تعامل با سایر افراد و فرهنگها را بیاموزند. بنابراین، تدوین برنامه‌های درسی با هدف آشنایی دانش‌آموزان و دانشجویان کلیه رشته‌ها با سایر فرهنگها و ساختارهای کشورهای مختلف در آموزش عالی امری ضروری است.

بهره‌گیری از حمایت‌های مالی مجامع بین‌المللی. هم اکنون فرصت‌های بسیاری برای دریافت حمایت‌های مالی از سوی مجامع بین‌المللی نظیر بانک جهانی^{۱۷}، آکادمی‌های علوم^{۱۸}، آکادمی علوم جهان سوم^{۱۹}، بنیاد ملی علوم^{۲۰}، بنیاد فول برايت^{۲۱}، بنیاد آلمانی داد^{۲۲}، بنیاد فورد^{۲۳}، بنیاد بین‌المللی روتري^{۲۴}، بنیاد دانش‌پژوهی رودز^{۲۵}، دانشمندان گیت کمبریج^{۲۶}، مؤسسه مدرسان بین‌المللی^{۲۷} و بانک توسعه اسلامی^{۲۸} وجود دارد که بسیاری از افراد واجد شرایط در ایران با این فرصت‌ها آشنایی اندکی دارند و اطلاع‌رسانی سریع نیز در این زمینه صورت نمی‌پذیرد. گرچه سالهاست که دفاتری با عنوان «دفتر ارتباطات بین‌المللی» در بسیاری از دانشگاه‌های کشور ایجاد شده است و دفتری نیز با عنوان «دفتر همکاری‌های علمی و بین‌المللی» در وزارت علوم فعالیت می‌کند، اما فعالیتهای آنها بیشتر به امضای توافقنامه‌های صوری محدود شده است و فعالیتهایی که موجبات ارتباطات بین‌المللی را فراهم می‌کند، جایگاه ویژه‌ای ندارند. شایسته است راهبرد اصلی این دفاتر رایزنی با گروه‌های آموزشی و جلب همکاری آنها برای شناسایی فرصت‌ها و همکاری‌های بین‌المللی باشد. بنابراین، لازم است که مرکزی برای این منظور و با هدف اطلاع‌رسانی سریع و بموقع و برابر در دانشگاه‌ها ایجاد شود. بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان نیز به دانشجویان ممتاز به ویژه در دوره‌های تحصیلی کارشناسی‌ارشد و دکتری بورس تحصیلی اعطا می‌کنند که متأسفانه، بسیاری از دانشجویان ما به دلیل عدم اطلاع، از این فرصت‌ها استفاده نمی‌کنند. این دفاتر باید موظف شوند که فرصت‌های مطالعاتی کوتاه مدت (چند هفته‌ای تا یک سال) و بلند مدت (کسب مدرک تحصیلی) را در اختیار علاقه‌مندان واجد شرایط قرار دهند.

-
- ۱۷ . World Bank
 ۱۸ . Academy of Sciences
 ۱۹ . Third World Academy of Sciences
 ۲۰ . National Science Foundation
 ۲۱ . Fulbright Foundation
 ۲۲ . DAAD
 ۲۳ . Ford Foundation
 ۲۴ . Rotary International Foundation
 ۲۵ . Rhodes Scholarship Foundation
 ۲۶ . Gates Cambridge Scholars
 ۲۷ . Institute for International Educators
 ۲۸ . Islamic Developing Bank

جذب دانشجویان خارجی. در حال حاضر، ۱۴۵۰ دانشجوی خارجی در ایران به تحصیل اشتغال دارند که اغلب آنان فارسی زبان‌اند. یکی از علل اصلی عدم جذب دانشجویان خارجی استفاده از زبان فارسی به عنوان تنها روش آموزش در دانشگاه‌هاست. فراگیری زبان فارسی برای دانشجویان خارجی مشکل و کاربرد علمی بین‌المللی آن نیز در اکثر کشورها بسیار محدود است. تعدادی از دانشگاه‌ها و رشته‌های تحصیلی در ایران از اعتبار خوبی در سطح بین‌المللی برخوردارند. استفاده از زبان انگلیسی به عنوان زبان آموزش و پژوهش در برخی از این دانشگاه‌ها نه تنها موجبات ارتقای تعاملات علمی در سطح بین‌المللی را فراهم می‌سازد، بلکه دانشجویان خارجی بسیاری از کشورها، به ویژه کشورهای اسلامی، نیز متقاضی ادامه تحصیل در این گونه دانشگاه‌ها می‌شوند. البته، این امر بدون گسترش برنامه‌های خدماتی و رفاهی دانشجویی در دانشگاه‌ها میسر نخواهد بود. در این میان، جذب استادان خارجی نیز حایز اهمیت است.

تغییر ساختار همکاری‌های بین‌المللی. دانشگاه‌های کشور ساختاری مناسب برای همکاری‌های بین‌المللی ندارند و مراکزی که بتوانند با استفاده از نیروهای انسانی مجرب و کافی به رهبری و مدیریت این امور بپردازند، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار نیستند. پیشنهاد می‌شود که دفتری با هدف ایجاد ارتباطات بین‌المللی و به ویژه بین‌المللی کردن برنامه‌های درسی بر اساس معیارهای فرهنگی کشور، مدیریت ارتباطات بین‌المللی، نظارت بر اجرای توافقنامه‌ها، طراحی و اجرای نظام اعزام دانشجو به خارج از کشور، شرایط اعزام دانشجو به خارج از کشور، اعزام اعضای هیئت علمی برای فرصت‌های مطالعاتی، جذب دانشجویان و استادان، برگزاری همایش‌ها، کارگاه‌های آموزشی و دوره‌های مشترک تحصیلی به ویژه دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و سایر همکاری‌ها تأسیس شود. جایگاه ساختاری این دفتر نیز حایز اهمیت است. پیشنهاد می‌شود که مرتبه تشکیلاتی رئیس این دفتر همسان با مرتبه معاونان دانشگاه تعیین و رئیس این دفتر از سوی رئیس دانشگاه منصوب شود و با معاونت‌ها به ویژه معاونت آموزشی و پژوهشی همکاری نزدیکی داشته باشد.

ارتقای کیفی دانشگاه‌ها. به طور کلی، دانشگاه‌ها شاخص اصلی پیشرفت یک کشور محسوب می‌شوند و موجبات رقابت پویای یک کشور را در منطقه و جهان فراهم می‌کنند. بنابراین،

تقویت کیفیت آموزش عالی اساس همکاری‌های علمی بین‌المللی و تقویت کشور در رقابت‌های منطقه‌ای و جهانی است. آموزش عالی در ایران تاریخچه کوتاهی دارد. به عنوان مثال، دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ با جذب ۱۴۰۰ دانشجو تأسیس شد و هم‌اکنون تعداد دانشجویان کشور به دو میلیون نفر افزایش یافته است. گسترش آموزش عالی بیش از هر چیز نشان دهنده خواسته مردم برای کسب علم در جهت بهبود زندگی خود و دیگر افراد جامعه است. اما آموزش عالی در ایران هیچ‌گاه منطبق با نیازهای جامعه گسترش نیافته است. در پاره‌ای موارد رشته‌هایی مشاهده می‌شوند که در جامعه کاربردی ندارند و آنهایی که کاربرد دارند، کیفیت خوبی ندارند. این موضوع در کنار رشد اقتصادی پایین، موجبات بیکاری تعداد بسیاری از دانش‌آموختگان را فراهم کرده و کیفیت آموزش عالی را تحت تأثیر قرار داده است. البته، دلایل بسیاری برای کاهش کیفیت آموزش عالی وجود دارد. یکی از دلایل اصلی آن عدم افزایش و رشد اعضای هیئت علمی توانا در کنار افزایش کمی دانشجویان بوده است. بدون شک، رشد کمی دانشجویان باید در کنار افزایش کیفی منابع از جمله هیئت علمی قرار گیرد.

حمایتهای مالی دولت. فعالیتهای بین‌المللی آموزش عالی، اعزام دانشجو به خارج از کشور و کلیه مواردی که به آنها اشاره شد، بدون حمایت‌های مالی دولت مشکل و تا حدودی ناممکن است. بسیاری از دانشگاهها، اعضای هیئت علمی و دانشجویان برای تأمین هزینه‌های فرصتهای مطالعاتی، ادامه تحصیل، شرکت در دوره‌های آموزشی و پژوهشی در خارج از کشور و ایجاد ارتباطات بین‌المللی بضاعتهای مالی کافی ندارند.

همکاری‌های دو جانبه میان دانشگاههای ایران و دانشگاههای خارجی امکانات مالی بسیاری می‌طلبد و با بودجه‌های کنونی دانشگاهها امکان چنین ارتباطی فراهم نمی‌شود. نظام آموزش عالی دولتی در کشور ما همواره به کمکهای مالی دولت وابسته بوده است. دانشگاههای کشور به شدت با مشکلات مالی روبه‌رو هستند. بنابراین، ادامه سیاست حمایت مالی از دانشگاهها بیشتر از گذشته ضروری به نظر می‌رسد. گاهی تصور می‌شود که ارتباطات بین‌المللی صرفاً باید منافع کشور را در برگیرد و عده‌ای نیز از این موضوع فراتر می‌روند و معتقدند که ارتباطات بین‌المللی باید جذب منابع مالی برای دانشگاهها را به همراه داشته باشد. اما واقعیت مطلب این است که همکاری‌های پویای علمی

بین‌المللی باید منافع کلیه ذینفعان را به همراه داشته باشد. در نهایت، سرمایه‌گذاری در این زمینه موجبات ارتقای کیفیت نیروی انسانی و زندگی مردم کشور را فراهم می‌سازد.

نتیجه‌گیری

بسیاری از کشورهای در حال توسعه به دنبال بررسی برنامه‌ها و گسترش فعالیتهای آموزش عالی به خارج از مرزهایشان با هدف افزایش مهارتهای دانشجویان در دنیای رقابتی کنونی هستند. بین‌المللی کردن دانشگاهها و شناسایی و اجرای راههایی برای غلبه بر موانع ساختاری همکاری و ارتباطات بین‌المللی به سادگی صورت نمی‌پذیرد. بهبود همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی در ایران به اقداماتی اساسی نیاز دارد که از آن جمله می‌توان به تقویت اعزام دانشجوی، گسترش و تقویت زبان انگلیسی، بین‌المللی کردن برنامه‌های درسی، بهره‌گیری از حمایت‌های مالی مجامع بین‌المللی، جذب دانشجویان خارجی، افزایش جایگاه ارتباطات بین‌المللی در ساختار دانشگاه، گسترش کیفی آموزش عالی و حمایت‌های مالی دولت از آموزش عالی اشاره کرد. همکاری‌های بین‌المللی در زمینه‌های یاد شده می‌تواند نوعی ارزیابی بیرونی برای آموزش عالی کشور و فعالیتهای علمی نیز محسوب شود و دستاوردهای گرانبها و مفیدی را به ارمغان آورد. شایسته است ایران برای ایجاد ارتباطات بین‌المللی مؤثر همواره از تجربه‌های موفق کشورها استفاده کند. این تجربه‌ها می‌تواند یکی از منابع اصلی تفکرات و روشهای نوین بین‌المللی کردن آموزش عالی باشد. اما متأسفانه، همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی در ایران به اعزام دانشجوی، آن هم در مقیاسی اندک، محدود شده است و سایر فعالیتهای نسبت به کشورهای مورد مطالعه جایگاه ویژه‌ای ندارند. تا زمانی که باور بین‌المللی کردن آموزش عالی در میان سیاستگذاران کلان کشور وجود نداشته باشد و برای این امر - به دور از تنگ‌نظری‌ها - سرمایه‌گذاری نشود، ارتباطات بین‌المللی دانشگاه همچنان صوری و کمرنگ خواهد ماند.

منابع

الف. فارسی

۱. حاضری، علی محمد (۱۳۷۲)؛ روند اعزام دانشجویان در ایران؛ انتشارات سمت.
۲. حکمت، علی‌اصغر (۱۳۴۰)؛ ایرانشهر؛ انتشارات یونسکو.
۳. دولت‌آبادی، یحیی (۱۳۶۲)؛ حیات یحیی؛ انتشارات فردوسی.
۴. معاونت دانشجویی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۸۴)؛ «گزارش عملکرد سال ۱۳۸۳ اداره کل بورس و امور دانشجویان»؛ نمود، شهرپور، صص. ۲-۵.
۵. مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی (۱۳۸۳)؛ اعضای هیئت علمی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی کشور؛ مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

ب. لاتین

۱. Albach, Philip G. & Roberta M. Bassett (۲۰۰۴); "The Brain Trade"; *Foreign Policy*, Issue ۱۴۴ (Sept./Oct.), pp. ۳۰-۳۱.
۲. Devita, Glauco & Peter Case (۲۰۰۳); "Rethinking the Internationalization Agenda in UK Higher Education"; *Journal of Further Higher Education*, Vol. ۲۷, No. ۴, pp. ۳۸۳-۳۹۸.
۳. Figel, Jan (۲۰۰۶); In McMurtie, Beth. "Europe's Education Chief Seek Transatlantic Cooperation"; *Chronicle of Higher Education*; Vol. ۵۲, No. ۲۵, P. ۳۹A.
۴. Haney, Walter, Michael Russell, Cengiz Gulek & Fierros Ed (۱۹۹۸); "Drawing on Education: Using Student Drawings to Promote Middle School Improvement"; *School in the Middle*, Vol. ۷, No. ۳, pp. ۳۸-۴۳.
۵. Institute of International Education (IIE) (۱۹۸۱); *Open Doors*; New York: IIE.

۶. Institute of International Education (IIE) (۲۰۰۵); *Open Doors: Report on International Educational Exchange*; Institute of International Education.
۷. Kitagawa, Fumi (۲۰۰۵); "Constructing Advantage in Knowledge Society-Roles of Universities Reconsidered: The Case of Japan"; *Higher Education Management and Policy*, Vol. ۱۷, No. ۱, pp. ۱-۱۸.
۸. Labi, Aisha (۲۰۰۵); "Europe's Effort to Standardize Higher Education Now Includes ۴۵ Nations"; *Chronicle of Higher Education*; Vol. ۵۱, No. ۴۰, P. ۳۴A.
۹. Matsushige, Hisakzu (۲۰۰۲); "English Proficiency and Economic Status of Social Sciences Graduates"; *Journal of Educational Sociology* (in Japanese) Vol. ۶۶, In Yonezawa, Akiyoshi (۲۰۰۳), "The Impact of Globalization on Higher Education Governance in Japan"; *Higher Education Research and Development*, Vol. ۲۲, No. ۲, pp. ۱۴۵-۱۵۵.
۱۰. McCormack, Eugene (۲۰۰۵); "Enrollments of Foreign Students fall for ۳rd year"; *Chronicle of Higher Education*, Vol. ۵۲, No. ۱۱, P. ۱۳a.
۱۱. Ozga, Jenny & Robert Jones (۲۰۰۶); "Traveling and Embedded Policy: the Case of Knowledge Transfer"; *Journal of Education Policy*, Vol. ۲۱, No. ۱, pp. ۱-۱۷.
۱۲. Pershing, Jane L. (۲۰۰۲); "Using Document Analysis in Analyzing and Evaluation Performance"; *Performance Improvement*, Vol. ۴۱, No. ۱, pp. ۳۶-۴۲.
۱۳. Romeo, Jose Raymundo Martins (۲۰۰۳); "Higher Education in Latin America"; *Higher Education in Europe*, Vol. ۲۸, No. ۱, pp. ۴۱-۴۹.

۱۴. Sternler, Steve (۲۰۰۶); “An Overview of Content Analysis”; *Practical Assessment, Research and Evaluation*. Available at: <http://pareonline.net/genpare.asp?Wh=۰&abt=۷>.
۱۵. Teather, David (۲۰۰۴); “The Networking Alliance: A Mechanism for Internationalization of Higher Education”; *Managing Education Matters*, Vol. ۷, No. ۲, pp. ۳-۴.
۱۶. Weber, Robert P. (۱۹۹۰); *Basic Content Analysis*; (۳rd ed), Thousand Oaks, Ca.: Sage.